

Δωρεά οργάνων σώματος ανθρώπου: οι ψυχοκοινωνικές διαστάσεις

Γιώργος Πιπερόπουλος

Δρ Κοινωνιολογίας – Ψυχολογίας
Καθηγητής Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου Μακεδονίας

Στα σύγχρονα αστικοβιομηχανικά κοινωνικά πλέγματα τα συστήματα αξιών που διέπουν τις σχέσεις των ανθρώπων και οι στρατηγικές κοινωνικοποίησης συνηγορούν περισσότερο στον εγωκεντρισμό και τον ατομικισμό και λιγότερο στον αλτρουϊσμό και την αίσθηση ότι είμαστε συνάνθρωποι και όχι απλά και μόνο εγωπαθητικές φιγούρες, μικρές κεντρομόλες υπάρξεις. Το θέμα της μετά θάνατο δωρεάς οργάνων σώματος θα το στηρίξω σε τρεις άξονες ανάλυσης και αξιολόγησης και συγκεκριμένα: 1) στον ψυχολογικό, που είναι σχεδόν συνώνυμος με την υποκειμενική αίσθηση του εαυτού μας, με το “self concept”, μια έννοια που συμπεριλαμβάνει, τόσο τα μυοσκελετικά δεδομένα της οντότητάς μας, όσο και τις ποικίλες ψυχολογικές και κοινωνιολογικές παραμέτρους, 2) στον κοινωνιολογικό, που αναφέρεται στις λειτουργίες και τις μεθόδους της κοινωνικοποίησης μέσα από την οποία κάθε άτομο μετουσιώνεται από βιολογικό ον σε ανθρώπινη κοινωνική ύπαρξη και, 3) στον υπαρξιακό, που ταυτίζεται με την έννοια της ώριμης αντιμετώπισης και αποδοχής του κύκλου «ζωής - θανάτου». Με άλλα λόγια θεωρώ ότι για να γίνει ένα άτομο «δωρητής» χρειάζεται να έχει μια υγιή τοποθέτηση απέναντι στην έννοια και την πραγματικότητα που αποκαλούμε ζωή.

Η έννοια του εαυτού

Εάν υποθέσουμε, ότι η έννοια του «εαυτού» έχει μια αντικειμενική, πέρα από την υποκειμενική της υπόσταση, τότε πρέπει να θεωρήσουμε ότι το σώμα μας είναι ταυτόσημο με τον εαυτό μας ή ότι τουλάχιστον κάποιο συγκεκριμένο μέρος του σώματός μας ταυτίζεται με την υποκειμενική έννοια του εαυτού μας. Ο Ε. Horowitz, ζητώντας από ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα ατόμων να προσδιορίσουν με ποιο σημείο του σώματός τους ταυτίζονται τον εαυτό τους, πήρε απαντήσεις που αναφέρο-

νταν στην καρδιά, στα μάτια, στον εγκέφαλο και ακόμη και στην αναπνοή. Είναι αλήθεια ότι το κάθε άτομο αντιλαμβάνεται και αξιολογεί το σώμα του, τα όργανα του σώματός του και τις λειτουργίες τους, με τον ίδιο τρόπο που αντιλαμβάνεται και αξιολογεί άλλα αντικείμενα και καταστάσεις. Αν και ο χώρος δεν προσφέρεται για μια ενδελεχή ανάλυση της έννοιας του εαυτού και της προσωπικότητας θα κάνω μια πολύ σύντομη αναφορά σε τρεις κλασσικές αναλύσεις της έννοιας του «εαυτού» που έκαναν οι Αμερικανοί C. H. Cooley και G. H. Mead και ο Αυστριακός S. Freud.

Ο Cooley θεώρησε τις έννοιες προσώπου και κοινωνίας αναπόσπαστες τη μια από την άλλη: «... το μεμονωμένο άτομο ή πρόσωπο αποτελεί μια αφηρημένη έννοια άγνωστη εμπειρικά. Το ίδιο συμβαίνει και με την έννοια της κοινωνίας, εάν θελήσουμε να τη δούμε ξεχωριστά από τα άτομα που τη συνθέτουν, που την αποτελούν». Με άλλα λόγια, η έννοια του προσώπου δεν είναι ούτε περισσότερο αλλά ούτε και λιγότερο πραγματική από την έννοια της κοινωνίας. Οι έννοιες πρόσωπο και χαρακτήρας είναι αφηρημένες, όπως είναι, αναλογικά, και οι έννοιες της κοινωνίας και της ομάδας, ακριβώς επειδή δεν δηλώνουν κάποια φυσική υπόσταση.

Ο Mead έδωσε έμφαση στην ιδέα της συμβολικής επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης ή συναλλαγής, επισημαίνοντας το γεγονός ότι σε αντίθεση με άλλα όντα του πλανήτη μας ο άνθρωπος διαθέτει ικανότητες επικοινωνίας μέσω του προφορικού και γραπτού λόγου. Την υποκειμενική έννοια της «συνειδήσης», που αναφέρεται στην εσωτερική των κοινωνικών κανονισμών συμπεριφοράς ο Mead τη χαρακτήρισε σαν αντιπροσωπευτική του στοιχείου εκείνου της έννοιας του «εαυτού», «εμέ» (στα αγγλικά “me”) και θεώρησε ότι αντιστοιχεί στο υποσύστημα της προσωπικότητας, που ο Freud χαρακτήρισε ως «υπερεγώ». Συγκεκριμένα το “me” του Mead αναφέρεται στο

στοιχείο του εαυτού μας που αποτελεί απόληξη μιας επιτυχημένης ολοκλήρωσης της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης. Ο Mead, όμως, αναφέρει και ένα άλλο στοιχείο της δισυπόστατης για αυτόν έννοιας του «εαυτού» δηλαδή το «εγώ» (που στα αγγλικά εκφράζεται με το “I” και το οποίο χαρακτηρίζεται ως αυθόρμητο και δημιουργικό και έχει τάσεις για έκφραση πρωτοβουλίας).

Μέσα στα πλαίσια της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας, το υποσύστημα του “I” ίσως ν’ αποτελεί το προεξέχον στοιχείο του εαυτού μας καθώς η αίσθηση της απόλυτης προσωπικής ανεξαρτησίας εγγίζει δυναμικά ακόμα και τα όρια της καθολικής αλλοτρίωσης του ατόμου από την ανθρωπινή ομάδα, αλλά και από τον ίδιο του τον εαυτό.

Για τον Freud, η έννοια του εαυτού αποτελείται από τρία συγκεκριμένα υποσυστήματα, δηλαδή το “Id” (παρόν τη στιγμή της γέννησής μας αντιπροσωπεύει το σύνολο των τυφλών, ζωδών, εγωκεντρικών αναγκών και επιθυμιών του ατόμου, δεν κοινωνικοποιείται απόλυτα και λειτουργεί σύμφωνα με την «Αρχή της ικανοποίησης»), το “Superego” (που ασκεί έλεγχο και περιορισμούς στο “Id” και αποτελεί απόρροια και επιτυχή απόληψη των διαδικασιών της κοινωνικοποίησης του ατόμου στο κοινωνικό του σύστημα: μεταφραζόμενος στα ελληνικά ο όρος δεν ισοδυναμεί με ένα «υπέρμετρο εγώ», αλλά περιγράφει την απόκτηση από το άτομο μιας κοινωνικής συνείδησης, καθώς αυτό ενστερνίζεται πλέον τα επιβαλλόμενα από το περιβάλλον απαγορευτικά μηνύματα στην επίδειξη συμπεριφοράς) και το “Ego” (το σύστημα που προσανατολίζεται στην κοινωνική πραγματικότητα και διαδραματίζει τον ρόλο του διαιτητή ανάμεσα στις αντιθετικές λειτουργίες και επιδιώξεις του «ανώριμου και εγωκεντρικού id» και του «απαιτητικού και αλτρουϊστικού superego»). Το “Ego” μπορεί να ταυτίζεται με την υποκειμενική αίσθηση της ταυτότητας του κάθε ατόμου και λειτουργεί στηριζόμενο στην «Αρχή της πραγματικότητας»).

Ειπώθηκε ότι η υποκειμενική αίσθηση του εαυτού μας αναφέρεται ή καθολικά στο σώμα μας ή σε ένα συγκεκριμένο όργανό μας και από εδώ ακριβώς μπορούμε να υποθέσουμε ότι ξεκινά ο πρώτος αρνητισμός απέναντι στην ιδέα και την πράξη της μετά θάνατον δωρεάς ενός οργάνου μας. Ξεκινά από την υποκειμενική αίσθηση του «διαμελισμού ή του ακρωτηριασμού» και ενισχύεται από σωρεία μύθων αναφορικά με την μεταφυσική αίσθηση της αρτιμέλειάς μας και της σωματικής μας ακεραιότητας.

Γιατί όσο και αν είναι αλήθεια ότι εφόσον ζει ένας οργανισμός έχει ανάγκη όλων των οργάνων του για να προσαρμοσθεί στις απαιτήσεις του περιβάλλοντος, δεν παύει να είναι επίσης αλήθεια ότι πολλά άτομα μπορούν να ζήσουν και με ένα π.χ. νεφρό και χαρίζοντας –εν ζωή– τον άλλο νεφρό σε ένα παιδί τους ή κάποιο συγγενικό πρόσωπο. Σε δωρεές οργάνων «εν ζωή» πρωτεύοντα ρόλο διαδραματίζουν οι μητέρες και εάν υπήρχε ο τρόπος μια μητέρα να δώσει ακόμη και ένα κομμάτι του μυοκαρδίου της για να ζήσει ένα αγαπημένο της πρόσωπο, τότε ίσως η συντριπτική πλειοψηφία των «μανάδων» θα το είχαν κάνει. Αυτό δυστυχώς, για πολλούς, για διάφορους λόγους δεν ισχύει για τους άνδρες, μολοντί υπάρχουν πολλά και φωτεινά παραδείγματα που απλά και μόνο επιβεβαιώνουν τον κανόνα.

Το πρόβλημα της ψυχοκοινωνικής σύγχυσης που προκύπτει ανάμεσα στη συνειδητή πράξη της δωρεάς ενός οργάνου ή και ολόκληρου μας του σώματος και τις υποσυνείδητες ανάγκες μας για την αίσθηση της «αρτιμέλειας» και της σωματικής «ακεραιότητας» προβάλλει έντονο, όταν κανείς αναλογισθεί ότι η δωρεά θα είναι μεταθανάτια πράξη. Όταν δηλαδή πάψει να υπάρχει κανείς ως μυοσκελετική οντότητα αλλά και ως ψυχοκοινωνική οντότητα, ως «εαυτός».

Κοινωνικοποίηση και στάσεις

Ένας δεύτερος άξονας στήριξης της προσέγγισής μας σχετίζεται με τα φαινόμενα, τα δεδομένα και τις διαδικασίες της κοινωνικοποίησής μας. Η στάση είναι ένας όρος που περιγράφει τα συναισθήματα που μας διακατέχουν απέναντι σε ένα πρόσωπο, μια οργανωμένη ομάδα ακόμη και σε μια ιδέα ή και δραστηριότητα. Εκείνο που έχει ιδιαίτερη σημασία στην έννοια της στάσης, είναι ότι περιέχει και γνωστικά και συναισθηματικά στοιχεία που απολήγουν στη διαμόρφωση και εκδήλωση κάποιας συγκεκριμένης συμπεριφοράς. Άτομα, ομάδες και οργανωμένοι φορείς στην προσπάθειά μας να «πείσουμε» άτομα ή ομάδες να αποδεχθούν τη θέση μας, να αλλάξουν τις δικές τους στάσεις, χρειάζεται να προσέξουμε:

1. **Τον πομπό:** ερευνητικές μελέτες πιστοποιούν ότι η αλλαγή στάσεων εξαρτάται, τόσο από την ικανότητα του πομπού να πείσει ένα συγκεκριμένο ακροατήριο, όσο και από το περιεχόμενο της παρουσιάσής του. Με άλλα λόγια, σημασία έχει «ποιος» το λέει και όχι μόνο «τι» λέει.
2. **Το μήνυμα:** Η πειστικότητα ενός μηνύματος

εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο δομής και οργάνωσής του. Σχετικές έρευνες επικεντρώθηκαν σε παράγοντες, όπως τη σειρά παράθεσης των επιχειρημάτων, την πιθανότητα παρουσίας μόνο της μιας ή όλων των υπάρχοντων απόψεων, καθώς και τον βαθμό απόκλισης των προτεινόμενων στάσεων από τις δεδομένες στάσεις του ακροατηρίου¹.

3. **Το μέσο:** Η αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας μας εξαρτάται και από το εάν η παρουσίαση γίνεται μέσω του γραπτού ή του προφορικού λόγου, μέσω του ραδιοφώνου ή της τηλεόρασης κ.ο.κ.
4. **Τον δέκτη:** Κάποιοι δέκτες φαίνεται να επηρεάζονται πιο εύκολα από άλλους δέκτες. Γενικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αλλαγή στάσεων ως αποτέλεσμα μιας νέας παρουσίασης σχετίζεται και με την απόσταση, που έχει η νέα στάση με τις υπάρχουσες στο άτομο στάσεις.

Η ραγδαία αλλαγή του ελληνικού κοινωνικού συστήματος φαίνεται να επηρέασε ακόμα και πατροπαράδοτες έννοιες της αρωγής και της συμπαράστασης ακόμη και το ελληνικό «φιλότιμο». Ο σύγχρονος Έλληνας και η Ελληνίδα τείνει να εξαντλεί την αίσθηση της κοινής συνύπαρξης και ανθρωπιάς στα μέλη της άμεσης οικογένειάς του. Εάν υπήρχε –και θα χρειασθεί να υπάρξει μέσα από συνεχή και προσεκτικά μεθοδευμένη προσπάθεια αλλαγής στάσεων του ελληνικού κοινού– μια υγιής τοποθέτηση πάνω στο θέμα της μεταθανάτιας δωρεάς οργάνων σώματος, εάν γινόταν αυτή η πράξη μια εκδήλωση αγάπης πρώτα προς τη ζωή και στη συνέχεια προς τον συνάνθρωπό μας, τότε τα περισσότερα άτομα δεν θα τοποθετούνταν αρνητικά στο να προσφέρουν κάτι που τους είναι –κυριολεκτικά– άχρηστο.

Σε μια καμπάνια του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού, ο E. Dichter διαπίστωσε ότι πολλοί άνδρες αποφεύγουν να γίνουν δωρητές αίματος επειδή «φοβούνται πως η απώλεια αίματος απολήγει σε μείωση της ζωτικής τους δύναμης και του ανδρισμού τους». Ο Dichter ανασκεύασε το μήνυμα δίνοντας έμφαση στο γεγονός ότι οι πραγματικοί άνδρες είναι εκείνοι που έχουν τόσο ανδρισμό, ώστε να μπορούν να προσφέρουν αίμα σε ένα συνάνθρωπό τους που το χρειάζεται, χωρίς να μειώνεται ο ανδρισμός τους. Μέρος της καμπάνιας ήταν και η απονομή μιας καρφίτσας στο σχήμα σταγόνας αίματος (που θυμίζει λίγο το μέταλλο ανδρείας που απονέμει ο Αμερικανικός

Σταυρός). Το αποτέλεσμα ήταν μια δραματική αύξηση του αριθμού των αιμοδοτών.

Συζήτηση

Στον ελλαδικό χώρο πολλοί διάκινται αρνητικά στην πράξη της μετά θάνατον δωρεάς του σώματός τους α) εξαιτίας παρεξηγημένων συναισθημάτων της υποκειμενικής αίσθησης του εαυτού που περιλαμβάνει σωματική αρτιμέλεια, β) εξαιτίας κάποιας σύγκρισης μεταφυσικών προβληματισμών, που αφορούν τη μεταθανάτια αρτιμέλεια κάθε ατόμου, γ) εξαιτίας της έμφασης που το σύστημα θέτει σε αξίες, όπως την ατομική επιβίωση και την εξάντληση του συναισθήματος της κοινότητας και του αλτρουϊσμού μέσα στα στενά πλαίσια της πυρηνικής οικογένειας και δ) εξαιτίας μιας διάχυτης καχυποψίας απέναντι στο ιατρικό επάγγελμα και στα γενικότερα θέματα υγείας.

Οι προσπάθειες προσέγγισης του ελληνικού κοινού στον θεσμό της δωρεάς οργάνων σώματος χρειάζεται να παίρνει υπόψη της τα παραπάνω δημιουργώντας τόσο την κατάλληλη ατμόσφαιρα, όσο και την ψυχοσυναισθηματική διέγερση κάνοντας χρήση ομιλητών και μέσων παρουσίασης, που θα αποσοβούν τις κάθε λογής αρνητικές τοποθετήσεις.

Αναλύοντας το όλο θέμα μέσα από τα δεδομένα τόσο της κοινωνιολογίας της γνώσης, όσο και της ψυχολογίας του βάθους και των παραμέτρων της ομαδικής ψυχολογίας, βρίσκομαι αντιμετώπος με εγωκεντρικά στοιχεία και με στοιχεία άρνησης μιας μετωπικής αντιπαράθεσης, μιας συνειδητοποίησης της πραγματικότητας που όλοι οι ζωντανοί σκεπτόμενοι ανθρώπινοι οργανισμοί αρνούνται μονίμως να κάνουν, της πραγματικότητας δηλαδή ότι είμαστε εφήμερα όντα και όπως διαπιστώνουν και οι Κινέζοι μέσα στη ζωή μας, στο Yang, ελλοχεύει και το Yin, το αναπόφευκτο, το μοιραίο τέλος μας, ο θάνατος.

Ίσως τελικά, τα άτομα που αγαπούν πραγματικά τη ζωή είναι εκείνα που χωρίς δισταγμό και μετά από ώριμη σκέψη προχωρούν στην πράξη της μετά θάνατον δωρεάς οργάνων του σώματός τους. Για να χαρίσει κανείς ζωή, χρειάζεται να αγαπά τη ζωή. Όταν η δική μας προσωπική ύπαρξη, η δική μας παρένθεση στον χρόνο κλείσει, είναι ένδειξη σεβασμού, αγάπης και κατανόησης του δικού μας «είναι», η πράξη σεβασμού, αγάπης και κατανόησης της ανάγκης κάποιου ή κάποιας άλλης ύπαρξης να συνεχίσει τη δική του πορεία μέσα στην προσωπική του παρένθεση στον χρόνο, ακριβώς επειδή εμείς του δώσαμε αυτήν την ευκαιρία...